THE PHENOMENON OF LEXICAL INTERFERENCE IN THE MODERN SPOKEN TATAR LANGUAGE

Gulshat Raisovna Galiullina,
Kazan Federal University,
18 Kremlyovskaya Str., Kazan, 420008, Russian Federation,
Gulshat.Galiullina@ksu.ru.

The paper studies the phenomenon of lexical interference characteristic of modern oral Tatar discourse. It mainly focuses of the functionality and occurrence of lexical units that are widely used in spoken Tatar. The study is based on factual material, consisting of 120 audio recordings of spontaneous speaking done by Tatars of different age and social status, as well as the materials of 'Corpus of Written Tatar' and 'Tatar Belletristic Literature Corpus' used for validation of the results. The analysis shows that the reasons behind the interference phenomenon in modern oral Tatar discourse are defined by not only the linguistic conditions but also psychological and socio-cultural factors. Although the Tatar language does have equivalents to these words, the fact that they are replaced with words from other languages shows that the phenomenon of lexical interference is systemic and very common among Tatar speakers whose bilingualism provides possibilities to use two language vocabularies at the same time.

Key words: the Tatar language, spoken language, bilingualism, interference, vocabulary, lexical interference.

Monograph No. 17-14-16012 has been funded as an academic project by the Russian Foundation for Basic Research in the Republic of Tatarstan.

Spoken language plays a crucial role in human society. Its main function is to ensure everyday communication between people. In comparison to the codified literary language, the spoken language is considered primary in origin and application. Thus, every change and novelty that the language undergoes can first be seen in its spoken version. In time, if they stand the test of time, these new features make their way into the codified literary language.

In addition to the disregard of the literary norms and wide use of high-frequency vocabulary, the spoken language also features characteristics of social and regional dialects and includes elements of simple language. Moreover, it is worth mentioning that the spoken language has its own specific lexical, semantic, phonetic and grammatical peculiarities, and the units that are used in speech can be easily combined with each other. All of these characteristics, in their turn, put the spoken language in the context of a separate system.

In the given paper we focus on one of these peculiarities, namely the phenomenon of lexical interference characteristic of the modern Tatar oral discourse.

The research focuses on some widely used lexical units, their functional features and occurrence.

The material of the study is presented by 120 audio recordings of modern spoken Tatar as its main source. These audios hold spontaneous speaking in the form of dialogue on different everyday topics recorded by people at the ages of 18–25 and 30–50 from different regions of the Republic of Tatarstan, varying in social status and level of education. In order to study the nature and the rate of occurrence of lexical features that are considered typical and widely used in spoken Tatar, the recordings were divided into two groups, recordings of young and middle aged speakers.

Occasionally, the research refers to the materials from 'Corpus of Written Tatar' and 'Tatar Belletristic Literature Corpus'.

Such close approach to the research subject defined the necessity of studying the extensiveness and establishment of lexical interference. It is important to point out that spoken Tatar is a system constantly changing and developing due to extra- and intra-linguistic factors. Having oral origins and being widely used in modern oral discourse, some features may later work their way into the codified literary language and turn into a language norm, which, in its turn, brings qualitative changes in the national language in general. Therefore, it is particularly important to study the spoken language in order to observe the directions of the language's internal changes and development.

Generally speaking, the study of spoken Tatar cannot be described as a substantial and long historical process. Different aspects of spoken language have been covered to a certain extent in the works of V. A. Bogoroditsky [Bogoroditskii], M. Z. Zakiev [Zakiev], I. M. Nizamov [Nizamov, 2002], [Nizamov, 2006], G. R. Galiullina [Galiullina, Mubarakzianova, 2014], [Galiullina], D. K. Vakhitova [Vakhitova], N. F. Galieva [Galieva, Galiullina], [Galieva, 2016] and others. There are only few monographs dedicated to the features of spoken language and the norms of literary language that focus on one separate layer of spoken language. One of the first to study this matter in the form of a monograph was F. S. Safiullina. Her distinguished work 'The Syntax of Spoken Tatar' [Safiullina] remains relevant to this day with its comprehensive analysis of the high-frequency features and nuances of the spoken language syntax. The 2016 'Tatar lexicology' [Tatar leksikologiase] also includes information on the main characteristics and types, as well as the use of spoken Tatar.

Nowadays comprehensive studies of spoken language from the perspective of functional styles and on the basis of examples from belletristic literature or periodicals are becoming increasingly widespread in the Tatar linguistics. Studying spoken language from these aspects, though helps to learn more about its nature and its main specifics, hinders understanding of its essence. Examples of spoken language included in belletristic literature and printed on the pages of press media get to a certain extent edited and fitted to the canons of codified language. Consequently, the different layers of spoken language used in everyday conversations and the things that do not occur in the standard language remain neglected. One of the groups of such specifics concerns the results of lexical interference.

The term i n t e r f e r e n c e was first introduced in the 40–50s of the 20th century and became widely used after it had been mentioned in the work 'Languages in Contact: Findings and Problems' [Weinreich] by Uriel Weinreich. In the Tatar linguistics this matter finds its place in the works by S. G. Vasilyeva [Vasil'yeva], L. K. Bairamova [Bairamova], R. A. Yusupov [Iusupov], Z. A. Iskhakova [Iskhakova, 2001], [Tiurkskie iazyki v usloviakh globalizatsii], F. K. Sagdieva [Sagdeeva], G. R. Galiullina, D. R. Mubarakjanova [Galiullina, Mubarakzianova, 2013] and other scholars.

The phenomenon of interference essentially results from language contact and does not depend on the routes of development of each language individually. Therefore, as seen from works on interference, the main focus falls on the influence of one language on another in the context of bilingual environment.

The phenomenon of interference has also drawn attention of the translation theory. This term is used to define an unnecessary transfer of some elements from the original text to the target text in the process of translation [Ovchinnikova, Pavlova, p. 76].

Evident from different definitions in academic papers, the phenomenon of interference is seen from two main viewpoints. While the first explains it as the influence of one language on the system of another, the changes in the language structure and elements resulting from the impact that one language has on another language, the second one sees it as deterioration of one language under the influence of another. None of these viewpoints considers interference to be an error of language contact. Both of these academic notions can be found in definitions given to the phenomenon of interference. Modern linguistics presents two different definitions of this term: in a broad sense, it is an interrelation of different language systems in a bilingual environment, and violation of language norms in the speech of a bilingual individual; in a strict sense, it is occurrences of violation of the language standards in the speech and writing of a bilingual individual under the influence of his native language [Dictionary of Sociolinguistic Terms, p. 82].

Interference is considered a very complex and multidimensional phenomenon. In the time of globalization and close interactions between languages and cultures this phenomenon can be found in the majority of languages all around the world. Therefore, its nature and influence is studied in various directions. While this phenomenon was primarily studied as the influence of a more ancient language on another foreign language, the focus has recently shifted to studying reverse interference, where a foreign language that is more commonly used in the society affects the native language of a bilingual. In Tatar linguistics the works dedicated to the interference phenomenon also focus more on reverse interference.

Likewise, our research is focused primarily on reverse interference. As we know, the use of different languages varying in their structure results in interference at all levels of the linguistic system. Thus, observing the rate of spreading, dynamics and frequency of this occurrence makes it possible

to determine future changes and shifts in the phonological, grammatical and lexical systems of the language.

In speech the lexical interference is believed to be the most common and rapidly spreading phenomenon. First of all, unlike other layers of a codified language, vocabulary is very susceptible to change under the influence of extralinguistic factors. Secondly, it is an open system, and its contents change and increase constantly. However, in speech this process is even more active, thus, making the introduction of features of other languages and cultures into this system exceptionally fast.

As known, there are many borrowings and loan words used at all levels and in all styles of the Tatar language that have been introduced as a result of language contact to name particular phenomena and objects and, eventually, have become part of the lexical system. However, we are not focusing on this type of vocabulary, as it has already become an integral part of the linguistic system and is primarily perceived from a positive perspective. Here we concentrate on the tendency of modern bilingual Tatars to replace Tatar words with words from foreign vocabulary. Unlike some part of borrowings and loan words, lexical interference is considered a negative consequence of language contact. It impacts the regularities of internal development of the language and defines infiltration of elements of foreign languages, changing of the language skills of a bilingual and integration of different language codes.

Nowadays, the Tatars live in an active bilingual environment, thus, they integrate the Tatar and Russian languages in their speech, forming one united lexicon. In speech bilinguals, either consciously or unconsciously, use this lexical mixture to name different realia, as well as add emotional expressiveness to their speech.

In the oral discourse Russian linguistic units are used in various fields and to a different extent. Here, as we have mentioned before, we focus on different types of lexical units typically present in the speech of young and middle-aged Tatars.

In her research on linguistic peculiarities of the urban Tatars living in bilingual environment, Z. A. Iskhakova explains the introduction of Russian lexical units in the speech of Tatars as " a phenomenon explained by the urban Tatars' poor knowledge of the Tatar language, lack of speaking skills and accuracy, and insufficient vocabulary in their mother tongue" [Iskhakova, 2001, p. 140]. According to our observations, the use of Russian vocabulary in spoken Tatar is not exclusive to the Tatars living in the city, and can often be heard in everyday speech of the Tatars living in the countryside and having sufficient Tatar vocabulary.

Interference is a typical feature of the modern Tatar spoken language and its motives are related to linguistic skills as well as psychological and socio-cultural conditions.

Here, we consider the wide spread of these linguistic units in the spoken Tatar language, their functions, usage and increasing frequency of use.

Due to functional aspects, these words have a nominative function. A bilingual person uses a Russian lexical unit if there is no Tatar equivalent to denote the object. For example, *Alar bellen **besedkaga** mende*k. *Yel da shul gadat bar* / We went to the **arbour**. We do it every year. (47-year-old woman respondent).

– *Uzennen **zaradnigyn** kaya son sinen, eni?* / Where's your own **charger**, mum?

– *Kyzym, eshte onytyp kaldyrganmyn **zaradnigymny*** / Dear, I left the **charger** at work. (20 and 52-year-old women respondents).

*Oida minem gitara bar, ime, ber **strunasy** gyna yuk tolko* / I have a guitar at home, but one **string** is missing. (25-year-old man respondent).

***Sotovyenny** birep tor ele, uzemneke oida kalgan* / Please, could you lend me your **cell phone**, I left mine at home / (18-year-old girl respondent).

*Apaning **davleniyasy** yiniy ele bu arada* / My sister has some problems with her blood **pressure /** (48-year-old woman respondent).

There are a number of Russian lexical units in the spoken Tatar language related to greetings, approvals, agreements, and rejections. According to Z. A. Iskhakova, "Russian words perform an expressive function in dialogues, they are used to revive speech. Sometimes, certain units help to give a specific and short variant of the word combination or a collocation" [Iskhakova, 2001, p. 142]. The author determines these words as "expressive words of a foreign language".

The modern spoken Tatar language has a lot of expressions for greeting, approval, agreement, and resistance borrowed from the Russian language. For example, *privet* / hello /:

– *Ilziya, **privet**.* / **Hello**, Ilziya. /

– S*elam, Leilyush. Bu yallarda nishlisen?* / **Hello**, Liela. What are you doing these weekends? (20, 22-year-old girls respondents).

– ***Poka, Poka**lar.* /**Bye, bye**. /

– *Yarar atu, gaduk belan chygan inde, bulmiy bu. Sinnen bulmady. Yarar, **pokalar.*** / Okay, I will go with my peer. You could not help me. So, *bye.* (45-year-old man respondent).

There is a number of such word combinations as *yarar,* ***poka*** / ok, bye /; poka*, irtegege kadar* / Bye. See you tomorrow /; **pokalar** sezge / Goodbye to you /. According to the analysis of the accumulated material and the data of the National Corpus of the Tatar Language, we come to the conclusion that these words are mainly typical for spoken language, as they are rarely used in fictional works, and hardly used in social and political journalism.

The Russian word *davay* / Let's…/ (the Tatar language equivalent is *eyda* (let's go/do/make, etc.) and its equivalent *yarar* (ok/ in in some cases) has become more popular in the last few decades. The word has a broad function. It is used as a modal particle, expressing the intention of the speaker, and a phrase of inducement to act or order [Kolesnikova, p. 52].

The Russian word *davay* is also used as a farewell in the Tatar spoken language. For example:

- *Belki berer charasy tabilir. /* Maybe we can find the decision./

- *Oh, eibet bulyr,* ***davay****, irtegege kader.* / Oh, it will be good. **So,** goodbye./ (19, 20-year-old girls respondents).

- *Ladno togda,* ***davay*** *kittem min.* / **Okay then**. I have to go. Bye/.

- *Ladno alaisa,* ***davay*** / Okay then. Bye/. (32-year-old woman and 50-year-old man respondents).

- *Yarar,* ***davay, poka****.* / **Okay then**. Bye/.

- Yaryi, rekhmet. /Ok, thanks/. (23-year-old woman and 25-year-old man respondents).

The following constructions are widespread in the spoken language: *davay, poka* (Okay then. Bye); *davay, irtegege kadar* (Bye. See you tomorrow)*; davay, kergelep tor* (Bye. Don't forget us)*; davay, kureshkenche* (Bye, see you soon)*; davay, sau bul* (So, bye); *davayte, sau bulygyz* (Goodbye all).

The word *davay* possesses emotional and expressive semantics in dialogues in the Tatar spoken language: ***Davay*** *irtege kinoga barabyz. /***Let's** go to the cinema tomorrow/.

- *Yarar alaysa kittem min.* / So, bye. I'm going out./;

- ***Davay.*** /**Ok. Bye**./;

- *Khokeiga baru – minem khiyal ul, dustim. Minem ele ber tapkyr da bargan yuk. Allah boersa baryrga kirek.* / Going to a hockey match is my dream, my dear friend. I have never been and seen a match. We have to go, by the will of Allah.

- ***Davay-davay.*** *Yana sezon bashlangach baryrbyz, Allah boersa barirbyz.* / **Oh, let's go.** We will go to watch the new season, by the will of Allah.

- *Min sina yul unaennan kerep chugarmin ele.* / I will drop by today.

- *Eibet bulyr ide,* ***davay.*** / It's a good idea. **Come**!

This word is found in Tatar fiction, in the speech of characters. For example, if we analyze the Corpus of Written Tatar, including fiction, academic papers, periodicals and other written sources, we can find 572 examples referring to the word *davay:* ***Davay*** *soile dim /***So**, tell! / (R. Gayazetdin); ***Davay,*** *kunak bulsan tyinak bul* /**So**, be modest if you a guest!/ (Amanullah); *Suzen eitep birerge irek birmedem: "Sin,* ***davay,*** *bezge sipirt, baribiz da monad. – didem* /I don't give him an opportunity to say a word, "You join us. We are all there" (Magazine *Tatarstan Yaslare /Youth of Tatarstan*/); *Sin,* ***davay****, ikenche bolay keshe kolderep yorme inde yame* /Don't feel embarrassed next time/ (Beznen Gezhit /Our newspaper/).

The Tatar Belletristic Literature Corpus has 283 examples of the word *davay:* ***Davay****, tup-tury ikenche katka gyna menik ele, e? – dip escalator yagina ymlady.* / **Let's go** straight to the second floor? And he pointed to the escalator (A. Akhmetgalieva); ***Davaegiz, davay*** *kubrek toyages – dip, bu eshke Khafiz kart uze zhitekchelek itep tordy* /"Be quick. Hurry up." – old Khafiz said, guiding the work. / (V. Nurullin); ***Davay****, master, rychaklarga basa-basa, Buten dunya shakkaturlyk record yasa!* (G. Afzal) /**Come on**, master, depress the pedal. Break a world record/; ***Davay****, agay-ene, barmaklaryn kyimyldaganda, ichmasam, ber eiterrep kale ele*! / **Come on**, brothers, while you can move your fingers, you are able to say something. / (G. Bashirov); etc.

The word *wot* (phonetic variants – *wet*, Tatar equivalent – *mene*) is widespread in modern Tatar oral discourse. This word is used for emphasis, stress, amplification, evaluation and irony [Kolesnikova, p. 55]. The Tatar language employs similar semantics of the word. Here we provide some examples of the above mentioned meanings: ***Wot*** *khokeiga baryp kara sin,* ***wot*** *anda uiniylaaaar….* /**If** you go to the hockey, **if** you watch a match/; ***Wot*** *anda shunin khatle emothiyaler, belesenme?* /**You know**, there are such cool emotions?/; ***Wot*** *shul kyz bulyshty da inde* /This girl helped me./; ***Wet****, shunin belen shul* /That's all/; ***Wet****, malay, teki uzeneken eshlede bit!* /This boy did what he wanted./ ***Wet*** *sin mina eit ele, bu*

yangir tuktyimy, yukmy? /Tell me, **please**. Will the rain stop or not? etc.

It should be noted, this word is characteristic both of the spoken Tatar language and of fiction. It is used to show individual features of literary characters' speech. For example, the Tatar Belletristic Literature Corpus has 241 phonetic variants of the word *wet* and 150 example of the word *wot:* ***Wet*** *ekemet,* ***wet*** *ekemet, – dip suilene-suilene, Khurshidettey tereze tubennen kuzlegen alyp kide.* /'What a miracle. What a miracle' *Aunty Khurshide* said and took her glasses from the windowsill. (A. Timergalin); ***Wet*** *sipkelle shaitan, nikler gene bekhesleshtem shunin belen!* /What an evil thing with freckles. Why did I make a bet with him? (A. Gyimadiev); ***Wet*** *bash bu Gulusede*! /Isn't Gulusa clever!/ (A. Akhmetgalieva); *Mene,* ***wet****, kurdeңme inde!* /So, have you seen? /(V. Nurullin); *Yakynnan altynny,* ***wot*** *chestno govoryu, kurgenem yuk.* /I have never seen gold. I'm telling the truth./ (A. Gadel); ***Wot*** *khezer kursete sezge abzagyz uzenen nindirek kovboi ikenen!* /Now your uncle, what kind of cowboy he is. (V. Imamov); *Alarga khuzha bar, bai investorga tegaenledem min zhirlerne,* ***wot****!* /They have their owner, I have rented these lands/ (N. Gyimatdinova). It is necessary to remind that both of the above options are widely used in Tatar fiction.

The Corpus of Written Tatar includes 698 phonetic variants of the word *wet* and 499 examples of the word *wot*. These words are used in everyday language as well as in other layers of the language to enhance the emotional and expressive background.

The word *nu* has been popular in the Tatar language for a long time. Unlike the above mentioned words, the word *nu* is included in dictionaries. The word is an interjection in the Explanatory Dictionary of the Tatar language. As a popular part of speech the word means order, surprise or disagreement, dissatisfaction and irony. Being the first word of a sentence, it can make a question about some actions, beginning of an action or a conclusion. [Explanatory Dictionary of the Tatar Language, p. 388].

The word is of Russian origin and has two meanings in "Etymology Dictionary of the Tatar language": "I) *nu* – ('but') 'conjunction, Russian origin'; II) *nu* – nu, Russian origin [Akhmetyanov, p. 70]. This linguistic unit has its own place in the Tatar language and it is used in the different layers of the language and styles. According to the language corpuses the word *nu* is an interjection: there are 1220 example of the word in the Tatar Belletristic Literature Corpus and 2741 example in the Corpus of Written Tatar.

The Russian conjunction *no* ('but') is rarely used in this function in the Tatar language. The Tatar Belletristic Literature Corpus has 81 examples of use of the conjunction *no* ('but'). They are used along with other Russian words, or in Russian sentences, which are parts of Tatar texts: ***No, no,*** *a* ***nu*** *Vas* (G. Kaumov) /But, but…Come on/; "*Stranno,* ***no*** *milo!*" *dip uilap kuidy uz echennen….* (A. Eniki) /"Odd, **but** cute!" he thought and kept watching with admiration and with no wish to move.

In addition, this word is used as an adversative conjunction "*Yslushai, Gumar dus," dip bashladi Marat, "telesen elekle, telemesen – yuk,* ***no*** *bez kert sugarga kittek.*" / "Look here, Gumar", said Marat. "You can either report on us, or not. **But** we are going to play cards"/ (A. Gimadiev); ***No*** *chigene belerge kirek.* /But you should be able to take a step back/ (M. Mahdeev); *Tanuyn tanim,* ***no*** *zhibere almyim* / "I understand, but I cannot let her go/ (M. Mahdeev); M*inem sina shaktyi birechegem bar shikelle,* ***no*** *anysyn akrynlap tulermen* /I have to give you back, but I'll pay little by little/ (A. Eniki); *Kaderle eti hem eni, senlem Zulkhebire, sezge erak jirlerd nahak bela arkasynda yatuchy* ***no*** *da lekin ber de gazap kurmich prorab bulyp akcha ehshlep yatuchy ulygyz Zekirzhan kup selam zhibere*/ Dear Daddy, Mummy, Little sister Zulkhabire. Your son Zakirzhan is writing you from far away places sent there because of slander, **but,** nevertheless, I'm working as a foreman and earning money/ (M. Mahdeev). The last example of the Tatar spoken language is one of the best fictional language samples. The writer M. Mahdiev uses adversative conjunctions of the Russan ('no') and Tatar ('lekin') in one sentence to enrich the poetic effect and to deepen the message of the novel.

Both variants of the conjunction are active in the modern spoken language. However, middle aged people use *nu* as a variant of an adversative conjunction. The following dialogues provide examples of this use: ***Nu*** *kak, tegesen nishletteler? Niche aiga alyp kitteler?* / And what happened to another one? How many months has he been taken away?/ [31 and 40-year-old men respondents];

– *Eide bugen kich belen basketball uinarga barabyz!* /Let's go to play basketball tonight!

– *Anda salkinmi?* /Is it cold outside today?/

– ***Nu****, yangir yaugan.* / It has been raining/ (20-year-old student girls respondents);

– ***Nu*** *kak, informatikani eshledenme, Ainur? Bezge sugish veteran turinda meglumat ezirlise*

ide, no min bashkani sailadim. / Have you done the task in Computer Studies, Ainur? We are to find information about war veterans, but I have chosen a different task (20-year-old student girls respondents);

– ***Nu*** *eger berkemde bulmasa inde, belki deresten beraz irterek sorap kiterbez.* /If nobody comes to the lesson, we'll ask the teacher to let us go earlier /

– ***No*** *sorasak bula inde. Ber un minutka sorasak bez poezdka olgererge tiesh* / It will be very good to ask a permission to leave earlier. If we set off 10 minutes earlier, we'll be able to catch the train / (19 and 22-year-old student girls respondents);

– *Bez klubka bik chikmyidyridik,* ***nu*** *Mishe Buena tushe torganyik* / We did not go to a club, instead, we went to the beach of the river Mesha/ (52-year-old woman respondent).

The modern oral discourse abounds in such examples. Russian words are commonly used in oral discourse, although the Tatar language has its own means of expressing the same phenomena. These words are active in oral discourse and this trend has developed not due to the low level of literacy and poor native language skills or lack of Tatar words in the language and semantics (full meaning). Our analysis provides evidence that it is a common situation for modern Tatar oral discourse and a generally occurring phenomenon in the bilingual situation: two language units are active in spoken language and there are no boundaries of their use. We believe, Tatar-Russian bilingualism, causing reverse lexical interference, is evidence of languages contacts, simultaneous cross-language interference, a change of the literary language norms and mistakes in spoken language.

Summarizing the above mentioned, we come to the conclusion that the use of Russian words in modern oral Tatar discourse is the case of reverse linguistic interference, which accounts for passive use of equivalent Tatar words and leads to the loss of these words. Such colloquial speech phenomenon has entered the literary language and influenced its internal structure.

References

Bairamova, L. K. (2001). *Tatarstan: iazykovaia simmetria i asimmetria* [Tatarstan: Language Symmetry and Asymmetry]. 267 p. Kazan, izd-vo Kazan. un-ta. (In Russian)

Bogoroditskii, V. A. (1933). *Etiudy po tatarskomu i tyurkskomu iazykoznaniu* [Etudes on Tatar and Turkic Linguistics]. 156 p. Kazan, Tatgosizdat. (In Russian)

Galieva N. F. (2016). *Iazykovye sposoby vyrazheniia emotsional'nosti v sovremennoi tatarskoi proze: dis. ... kand. filol. nauk* [Language Modes of Expressing Emotionality in Modern Tatar Prose: Ph.D. Thesis Abstract]. 285 p. Kazan. (In Russian)

Galieva, N. F., Galiullina, G. R. (2015). *Emotive Idioms of Tatar Language as National Mentality Reflection.* Journal of Language and Literature. Volume 6, Issue 1, 1 February. Pp. 273–276. (In English)

Galiullina, G. R., Mubarakzianova, D. R. (2013). *Interferentsiia kak odin iz faktorov razvitiia variativnosti zvukovoi sistemy tatarskogo iazyka* [Linguistic Interference as One of the Factors in the Development of Tatar Sound System Variability]. Filologiia i kul'tura. Phililogy and Culture. No. 3 (33), pp. 59–61. (In Russian)

Galiullina, G. R., Mubarakzianova, D. R. (2014). *K voprosu razgranicheniia terminov «razgovornaia rech'» i «literaturnyi iazyk» v sovremennom tatarskom iazykoznanii* [On Distinguishing between the Terms 'Conversational Speech' and 'Literary Language' in Modern Tatar Linguistics]. Filologiia i kul'tura. Philology and Culture. No. 4 (38), pp. 57–61. (In Russian)

Galiullina, G. R. (2017). *O nekotorykh leksicheskikh osobennostiakh tatarskoi razgovornoi rechi* [On Lexical Features of the Tatar Colloquial Speech]. I. A. Boduen de Kurtene i mirovaia lingvistika: mezhdunar. konf.: VI Boduenovskie chtenia (Kazan. feder. un-t, 18-21 okt. 2017 g.): tr. i mater.: v 2 t. / pod obshch. red. K. R. Galiullina, Ye. A. Gorobets, D. A. Mart'yanova, G. A. Nikolayeva. Kazan', izd-vo Kazan. un-ta. T. 1, pp. 50–52. (In Russian)

Iskhakova, Z. A. (2001). *Dvuiazychie v gorodakh Tatarstana (1980–90-ye gody)* [Bilingualism in the Cities of Tatarstan (the 1980s – 1990s)]. 191 p. Kazan, Fiker. (In Russian)

Iusupov, R. A. (2014). *Tərҗemə həm dəres søiləm məs'ələlrere* [Issues of Translation and Real Speech]. 287 p. Kazan, Tatar. kit. nəshr. (In Tatar)

Khakov, V. Kh. (1999). Tatar ədəbi tele: stilistika [Tatar Literary Language: Stylistics]. 302 p. Kazan, Tatar. kit. nəshr. (In Tatar)

Kolesnikova, S. M. (2015). *Russkie chastitsy: semantika, grammatika, funktsii*: monografia [Russian Particles: Semantics, Grammar, Functions: A Monograph]. 3-ye izd., ster. 112 p. Moscow, Flinta. (In Russian)

Nizamov, I. M. (2006). *Tatar sotsiolingvistikasy* [Tatar Sociolinguistics]. 150 p. Kazan, Kazan dəүlət un-ty. (In Tatar)

Nizamov, I. M. (2002). *Tatarskaya rech'. Funktsionirovaniye i razvitiye rechevoy sistemy v massovoy kommunikatsii* [Tatar Speech. Functions and Development of the Speech System in Mass Media]. 271 p. Kazan, Matbugat yorty. (In Russian)

Ovchinnikova, I. G., Pavlova, A. V. (2016). *Perevodcheskiy bilingvizm: ocherki po materialam oshibok pis'mennogo perevoda* [Translation Bilingualism: Es-

says Based on Translation Errors.]. 304 p. Moscow, FLINTA. (In Russian)

Sagdeeva, F. K. (2002). *Problemy kul'tury tatarskoi rechi v usloviakh aktivnogo dvuiazychia* [Issues of Tatar Speech Culture in Conditions of Active Bilingualism]. 128 p. Kazan, Fiker. (In Russian)

Safiullina, F. S. (1978). *Sintaksis tatarskoi razgovornoi rechi* [Syntax of Tatar Colloquial Speech]. 253 p. Kazan, izd-vo Kazan. un-ta. (In Russian)

Slovar' sotsiolingvisticheskikh terminov (2006) [Dictionary of Sociolinguistic Terms]. Pod red. V. Yu. Mikhal'chenko. 312 p. Moscow, Institut yazykoznaniya RAN, Institut inostrannykh iazykov. (In Russian)

Tatar leksikologiase: өch tomda (2016) [Tatar Lexicology: In Three Volumes]. Proiekt җit. M. Z. Zəkiev; red. G. R. Galiullina. 392 p. Kazan, TӘҺSI, T. II. (In Tatar)

Tatar matur ədəbiiaty korpusy [Tatar belletristic literature corpus]. URL: http://litcorpus.antat.ru/ index_tt.htm (accessed: 17.03.2018).

Tatar telenen anlatmaly syzlege (2005) [Explanatory Dictionary of Tatar Language]. Bas ed. prof. F. Ә. Ganiev. 848 p. Kazan, Matbugat iorty. (In Tatar)

Tatar teleneң iazma korpusy. URL: http://www.corpus.tatar/tt (accessed: 17.03.2018).

Tiurkskie iazyki v usloviakh globalizatsii: (etnosotsiologicheskii analiz tatarskogo iazyka) (2011). [Türkic Languages in the Conditions of Globalization: (Ethnosociological Analysis of the Tatar Language)]. Sost. G. F. Gabdrakhmanova, Z. A. Iskhakova, R. N. Musina 394 p. Astana, Kantana-press. (In Russian)

Vakhitova, D. K. (2013). *Invektivnaia leksika tatarskogo iazyka: funktsional'nyi i etnomental'nyi aspekty: dis. ... kand. filol. nauk* [Invective Lexis of the Tatar Language: Functional and Ethnomental Aspects: Ph.D. Thesis]. 239 p. Kazan. (In Russian)

Vasil'yeva, S. G. (2000). *Raznoiazychie (smeshannaia rech') i tipologia bilingvizma lichnosti: dis. ... dokt. filol. nauk* [Multilingualism (Mixed Speech) and Typology of a Person's Bilingualism: Doctoral Thesis]. 351 p. Moscow. (In Russian)

Weinreich, Uriel. (1953). *Languages in Contact : Findings and Problems*. 148 p. New York, Linguistic Circle. (In English)

Zakiev, M. Z. (1998). *Tөrki-tatar etnogenezy* [Turkic-Tatar Ethnogenesis]. 624 p. Moscow, INSAN, RFK. (In Tatar)

Әkhmət'yanov, R. G. (2015). *Tatar teleneң etimologik syzlege* [Etimology of Words in the Tatar Language]. T. I: А–Л. 543 p. T. 2: М–Я. 567 p. Kazan, Məgarif–Vakyt. (In Tatar)

ХӘЗЕРГЕ ТАТАР СӨЙЛӘМ ТЕЛЕНДӘ ЛЕКСИК ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ КҮРЕНЕШЕ

Гөлшат Рәис кызы Галиуллина,
Казан федераль университеты,
Россия, 420008, Казан ш., Кремль ур., 18 нче йорт,
Gulshat.Galiullina@ksu.ru.

Мәкаләдә хәзерге татар сөйләм теленә хас лексик интерференция күренеше өйрәнелә. Төп игътибар сөйләм телендә киң таралыш тапкан лексик берәмлекләрнең функциональ мөмкинлекләре, таралыш даирәсенә юнәлә. Фактик материалны төрле яшьтәге һәм социаль статустагы татар кешеләренең алдан әзерләнмәгән спонтан сөйләме теркәлгән 120 аудиоязма тәшкил итә. Шулай ук, нәтиҗәләрне нигезләү өчен, «Татар теленең язма корпусы», «Татар матур әдәбияты корпусы» материаллары да карала.

Анализ күрсәткәнчә, хәзерге татар сөйләм теленә хас интерференциянең сәбәпләре лингвистик шартларга гына түгел, психологик һәм социомәдәни факторларга да турыдан-туры бәйләнгән. Татар телендә эквивалентлары булуга карамастан, башка тел сүзләрен куллану лексик интерференциянең системалы, татар телендә сөйләшүчеләр өчен гадәти күренеш икәнлеге, билингваль шартларда ике тел лексикасын янәшә куллануда чикләр җуела баруы күренә.

Төп төшенчәләр: татар теле, сөйләм теле, билингвизм, интерференция, лексика, лексик интерференция.

Хезмәт № 17-14-16012 фәнни проект кысасында РФФИ һәм Татарстан Республикасының финанс ярдәме белән башкарылды.

Сөйләм теле кешелек җәмгыятендә гаять әһәмиятле урын били. Аның төп вазифасы – кешеләрнең көндәлек аралашуын тәэмин итү. Кодификацияләнгән әдәби телдән аермалы

буларак, ул барлыккка килүе һәм кулланылышы ягыннан беренчел санала. Шунлыктан телдә барлыкка килгән һәртөрле үзгәреш һәм яңалык, беренче чиратта, сөйләм телендә урын ала. Соңрак әлеге яңалыклар, вакыт һәм халык тарафыннан сайлау сынавын үтеп, кодификацияләнгән әдәби телгә үтеп керә ала.

Сөйләм теле, әдәби нормаларның тиешенчә сакланмавы һәм гомумкулланылыштагы сүзләрнең күп булуыннан тыш, үз эченә иҗтимагый һәм территориаль диалектларны, гади сөйләм элементларын алу белән аерылып тора. Моннан кала, сөйләм теленең үзенә генә хас лексик-семантик, фонетик һәм грамматик үзенчәлекләре булуын һәм сөйләм телендә кулланыла торган берәмлекләрнең үзара ярашу мөмкинлекләре үзгә икәнен дә искәртү зарур. Болар, үз чиратында, сөйләм теленең мөстәкыйль системага хас статусы булуына ишарә итә.

Әлеге мәкаләдә без шундый үзенчәлекләрнең берсен – хәзерге сөйләм теленә хас лексик интерференция күренешен өйрәнүне максат итеп куябыз.

Өйрәнү объекты итеп сөйләм телендә киң таралыш тапкан кайбер берәмлекләрнең функциональ үзенчәлекләре, таралыш даирәсе алынды.

Чыганак буларак хәзерге татар сөйләме үрнәкләрен туплаган 120 аудиоязма алынды. Аларда Татарстан Республикасының төрле районнарында яшәүче 18–25 һәм 30–50 яшьтәге социаль статуслары, белем дәрәҗәләре төрле татар теле вәкилләренең көнкүрешнең төрле өлкәләренә караган диалогик формадагы алдан әзерләнмәгән спонтан сөйләме теркәлгән. Респондентларның сөйләмен яшьләр һәм урта яшьләрдәге тел вәкилләренә бүлү телдә типик саналган, инде киң таралыш тапкан һәм сөйләм теленең аерым бер үзенчәлекле ягы буларак саналырга хаклы лексик үзенчәлекләрнең асылын һәм кулланылыш тирәнлеген ачыклау өчен кирәк булды.

Аерым очракларда «Татар теленең язма корпусы» материалларына да мөрәҗәгать ителде.

Өйрәнү объектына бу рәвешле якын килү лексик интерференция күренешенең таралыш даирәсен, телдә урнашу дәрәҗәсен ачыклау өчен кирәк дип табылды. Шуны ассызыклау урынлы булыр: татар сөйләм теле – экстра- һәм интралингвистик чаралар тәэсирендә даими үсеп-үзгәреп торган система. Сөйләм телендә барлыкка килгән аерым үзенчәлекләр, киң таралыш табу сәбәпле, соңрак кодификацияләнгән әдәби телгә үтеп кереп, тел нормасына әйләнергә мөмкин, бу исә, үз чиратында, милли телнең сыйфат ягыннан үзгәрешенә китерә. Шунлыктан телнең эчке үсеш-үзгәреш юнәлешләрен күзаллау өчен сөйләм телен даими өйрәнү аеруча зарур.

Гомумән алганда, татар тел белемендә сөйләм теленең өйрәнелү тарихы бай һәм дәвамлы процесс дип әйтеп булмый. Сөйләм теленең төрле аспектлары В. А. Богородицкий [Богородицкий], М. З. Зәкиев [Зәкиев], В. Х. Хаков [Хаков], Ф. С. Сафиуллина [Сафиуллина], И. М. Низамов [Низамов, 2002], [Низамов, 2006], Г. Р. Галиуллина [Галиуллина, Мубаракзянова, 2014], [Галиуллина], Д. К. Вахитова [2013], Н. Ф. Галиева [Galieva, Galiullina], [Галиева, 2016] хезмәтләрендә төрле дәрәҗәдә яктыртыла. Татар тел белеме фәнендә сөйләм теленең кулланылыш үзенчәлекләренә, әдәби тел нормаларына багышланган хезмәтләрләрдән сөйләм теленең аерым бер ярусын үзәккә алып, монографик планда эшләнгәнгәннәре күп түгел. Беренчеләрдән булып диярлек, бу мәсьәләне монографик планда эшләүгә Ф. С. Сафиуллина алынды. Аның бүгенге көндә дә гаять актуаль булуы, фәнни яктан югары дәрәҗәдә эшләнгәнлеге, сөйләм теле синтаксисына хас киң таралган үзенчәлекләрне һәм нечкәлекләрне тирәнтен анализлавы белән аерылып торган «Синтаксис татарской разговорной речи» [Сафиуллина] хезмәтен атарга кирәк. Шулай ук 2016 елда дөнья күргән «Татар лексикологиясе» [Татар лексикологиясе] академик басмасында да татар сөйләм теленең төп үзенчәлекләре һәм төрләре, кулланылышы турында мәгълүмат чагылыш тапкан.

Татар теле белемендә сөйләм телен, башлыча, функциональ стильләр күзлегеннән, матур әдәбият үрнәкләренә таянып яки вакытлы матбугатта кулланылышына нигезләнеп тикшерү таралыш тапкан. Сөйләм телен бу аспектларда өйрәнү аның табигатен, төп үзенчәлекләрен күзалларга ярдәм итсә дә, асылын тулысынча аңлауда кыенлыклар тудыра. Матур әдәбият әсәрләрендә, матбугат битләрендә урын алган сөйләм теле үрнәкләре билгеле бер дәрәҗәдә эшкәртелгән, кодификацияләнгән тел кануннарына яраклаштырылган була. Ә инде көндәлек аралашудагы сөйләм теленең тел ярусларының төрле катламнарына караган, нормалашкан телдә очрамый торган күренешләре игътибар үзәгеннән читтә кала.

Шундый үзенчәлекләрнең бер төркеме лексик интерференция күренеше нәтиҗәләренә карый.

Тел белемендә интерференция термины XX гасырның 40–50 нче елларында барлыкка килә һәм Уриэль Вайнрайхның «Languages in Contact: Findings and Problems» [Weinreich] хезмәтеннән соң киң таралыш таба. Татар тел белемендә бу мәсьәләгә караган фикерләр С. Г. Васильева [Васильева], Л. К. Бәйрәмова [Байрамова], Р. А. Юсупов [Юсупов], З. Ә. Исхакова [Исхакова, 2001], [Тюркские языки в условиях глобализации], Ф. К. Сәгъдиева [Сагдеева], Г. Р. Галиуллина, Д. Р. Мөбәрәкҗанова [Галиуллина, Мубаракзянова, 2013] һ. б. хезмәтләрендә урын ала.

Интерференция күренеше, нигездә, телара мөнәсәбәтләр нәтиҗәсендә туа һәм алар телләрнең эчке үсеш закончалыкларыннан бәйсез була. Шунлыктан, интерференциягә багышланган хезмәтләрдән күренгәнчә, бу очракта төп игътибар икетеллелек шартларында туган телнең икенче телгә тәэсирен өйрәнүгә юнәлтелә.

Интерференция күренешенә тәрҗемә теориясе кысаларында да аерым игътибар бирелә. Тәрҗемә процессында оригинал текстның кайбер элементларын тәрҗемә ителгән вариантына кирәксезгә күчерүне атау өчен әлеге термин кулланыла [Овчинникова, Павлова, б. 76].

Фәнни хезмәтләрдә бирелгән билгеләмәләргә күзәтү ясасак, интерференция күренешенә ике төп караш формалашкан. Аның беренчесе бер тел нормаларының икенче тел системасына тәэсире; бер телнең икенче телгә тәэсире нәтиҗәсендә тел структурасында һәм элементларында барган үзгәрешләр дип аңлату юнәлешендә булса, икенчесе исә бер тел нормаларының икенче тел тәэсирендә бозылуы буларак билгеле. Һәр ике юнәлеш тә интерференциянең телара бәйләнешләр нәтиҗәсендә барлыкка килгән хата икәнен инкяр итми. Әлеге фәнни карашлар интерференция күренешенә бирелгән билгеләмәдә дә чагылыш тапкан. Хәзерге тел белемендә аны ике төрле аңлату күзәтелә: киң мәгънәдә икетеллелек шартларында төрле телләр системасының үзара мөнәсәбәтен; билингваль шәхеснең сөйләмендә күзәтелә торган нормадан читләшү күренешен күрсәтсәләр, тар мәгънәдә исә билингваль шәхеснең туган теле тәэсирендә язма һәм сөйләмә телендә нормадан читләшүе очракларын атыйлар [Словарь социолингвистических терминов, б. 82].

Интерференция гаять дәрәҗәдә катлаулы һәм күпаспектлы күренеш санала. Хәзерге глобальләшү, телләр һәм мәдәниятләрнең үзара тыгыз бәйләнешы чорында бу күренеш күпчелек телләрдә күзәтелә. Шунлыктан аның табигатен, тәэсирен өйрәнү дә төрле юнәлешләрдә бара. Әлеге күренешне өйрәнүнең башлангыч чорларында туган телнең чит телгә тәэсире алгы планга чыкса, соңгы елларда исә кире интерференция күренешенә, ягъни җәмгыятьтә өстенлек алган чит телнең икетелле шәхеснең туган теленә тәэсире планында өйрәнүгә игътибар артты. Татар тел белемендә интерференция күренешенә багышланган хезмәтләрдә дә, башлыча, кире интерференция күренешен өйрәнү таралыш тапты.

Безнең әлеге мәкаләдә дә кире интерференция күренешенә басым ясала. Белгәнебезчә, структур яктан төрле булган телләрнең янәшә кулланылуы нәтиҗәсендә интерференция тел системасының барлык катламнарына да үтеп керә. Беренче чиратта, лингвистик интерференция сөйләм телендә барлыкка килә һәм таралыш таба. Шунлыктан бу күренешнең таралыш тизлеген, динамикасын һәм күләмен күзаллау туган телнең фонологик, грамматик һәм лексик системасында алга таба булырга мөмкин үзгәрешләрне, күчешләрне билгеләү максатыннан бик әһәмиятле.

Сөйләм телендә лексик интерференция иң киң һәм тиз арада таралыш тапкан күренеш санала. Беренчедән, кодификацияләнгән телнең башка катламнарына караганда, лексика экстралингвистик факторларга бәйле тиз үзгәрүчән, икенчедән, ул ачык система хасил итә һәм аның составы даими үзгәреп, тулыланып тора. Сөйләм телендә исә бу процесс тагын да активрак бара, шунлыктан башка тел һәм мәдәниятләрнең үзенчәлекләре бу өлкәгә аеруча тиз үтеп керә.

Телара бәйләнешләр нәтиҗәсендә аерым бер күренеш, предмет атамасы формасында урын алып, лексик системаның бер компоненты буларак яшәгән, татар теленең барлык катламнарында, стильләрендә иркен кулланыла торган алынма һәм калька сүзләр барлыкка килүе билгеле. Биредә без тел системасына кереп урнашкан һәм, башлыча, уңай бәяләнә торган бу төр лексикага аерым тукталмыйбыз. Безнең игътибар бүгенге билингваль татар кешесенең сөйләмендәге туган тел сүзләрен чит тел лексикасы белән алмаштыру үзенчәлек-

ләренә юнәлтелә. Алынма һәм калька сүзләрнең бер өлешеннән аермалы буларак, лексик интерференция телара сөйләм багланышларының тискәре формасы буларак күзаллана. Ул телнең эчке үсеш закончалыкларына йогынты ясый, чит тел элементының акрынлап телгә үтеп керү процессын, билингваль шәхеснең телләрне куллану күнекмәләренең үзгәрешен, тел кодларының үзара керешүен күрсәтә.

Бүгенге татар кешесе актив икетеллелек шартларында яши, аның сөйләм телендә татар һәм рус телләре үзара керешеп, гомуми лексик фонд хасил итә. Сөйләм процессында әлеге лексик состав, аңлы яки аңсыз рәвештә, чынбарлыкның аерым күренешләрен атау өчен, эмоциональ-экспрессив максаттан кулланыла башлый.

Сөйләм телендә рус теле берәмлекләре төрле өлкәләрдә һәм төрле күләмдә кулланыла. Биредә без, югарыда билгеләгәнчә, типик саналган, яшь һәм урта буын татарлар сөйләмендә очраган лексик берәмлекләрнең аерым төрләрен карыйбыз.

Шәһәрдә яшәүче татарлар телендә икетеллелек шартларында барлыкка килгән үзенчәлекләрне махсус өйрәнгән З. Ә. Исхакова татар сөйләменә рус теле берәмлекләренең килеп керүен «шәһәр җирлегендә яшәгән татарларның туган телне начар белүләре, сөйләм күнекмәләренең булмавы, туган телнең лексик байлыгына ия булмау һәм сөйләм төгәлсезлеге» нәтиҗәсе дип аңлата [Исхакова, 2001, б. 140]. Безнең күзәтүләрдән күренгәнчә, рус сүзләрен татар сөйләмендә куллану бүгенге көндә авыл җирлегендә яшәүче һәм туган теленең лексик байлыгын яхшы үзләштергән, татар телендә көндәлек аралашучылар сөйләмендә дә еш очрый.

Хәзерге татар сөйләм теленә хас интерференциянең сәбәпләре тирәндәрәк ята, ул лингвистик күнекмәләргә генә түгел, бәлки, психологик һәм социомәдәни шартларга турыдан-туры бәйләнгән.

Татар сөйләм телендә киң таралыш тапкан берәмлекләрнең функцияләренә һәм кулланылыш үзенчәлекләренә, таралыш киңлегенә игътибар итик.

Функциональ аспектта караганда, беренче чиратта, бу төр сүзләр атау, ягъни номинатив функция башкаралар. Актив билингваль шәхес туган телдә теге яки бу күренеш, предмет атамасы булмаганда яки аңлатма озын булганда, рус телендәге атаманы сөйләмгә әзер килеш ала, мәсәлән, *Алар белән беседкага мендек. Ел да шул гадәт бара* (47 яшьлек хатын-кыз респондент сөйләменнән), – *Үзеңнең заряднигың кая соң синең, әни? – Кызым, эштә онытып калдырганмын зарядныгымны* (20 һәм 52 яшьлек хатын-кыз респондентлар сөйләменнән); *Өйдә минем гитара бар, име, бер струнасы юк только* (25 яшьлек ир-ат сөйләменнән); *Сотовыеңны биреп тор әле, үземнеке өйдә калган* (18 яшьлек хатын-кыз респондент сөйләменнән); *Апайның давлениесе уйный әле бу арада* (48 яшьлек хатын-кыз респондент сөйләменнән) һ. б.

Татар сөйләм телендә исәнләшү, хуплау, килешү яки каршы килү функциясен башкара торган бер төркем лексик берәмлекләр очрый. З. Ә. Исхакова билгеләвенчә, «диалогларда рус сүзләре еш кына экспрессив характерда була һәм сөйләмне җанландыру максатыннан кулланыла. Аерым очракларда сөйләмдә кайбер берәмлекләрне файдалану теге яки бу төшенчәне төгәл, кыска формада бирергә ярдәм итә, дигән фикергә нигезләнә» [Исхакова, 2001, б. 142]. Автор бу төр сүзләрне «экспрессив характердагы чит тел сүзләре» дип билгели.

Хәзерге татар сөйләмендә рус телендәге исәнләшү, саубуллашу гыйбарәләрен куллану күзәтелә, мәсәлән, *привет*: *– Илзия, привет. – Сәлам, Ләйлүш. Бу елларда нишләдең?* (20, 22 яшьлек хатын-кыз респондентлар сөйләменнән); *пока, покалар: – Ярар ату, гадук белән чыгам инде, булмый бу. Синнән булмады. Ярар, покалар* (45 яшьлек ир-ат респондент сөйләменнән) һ. б. Шулай ук *ярар, пока; пока, иртәгәгә кадәр; покалар сезгә* кебек мисаллар да очрый. Тупланган материалны анализлау һәм тел корпусларына күзәтү ясау шуны күрсәтте: әлеге сүзләр, нигездә, сөйләм телендә актив, матур әдәбият әсәрләрендә сирәк очрый, публицистикада бөтенләй кулланылмый диярлек.

Татар сөйләм телендә соңгы берничә дистә елда рус сөйләм теленнән кергән *давай* сүзе (татар телендәге эквиваленты – *әйдә,* аерым очракларда семантик яктан *ярар* сүзенә туры килә) шактый активлашты. Модаль кисәкчә вазифасын үти торган әлеге сүз рус сөйләм телендә сөйләүченең ихтыярын, нindидер эш башкаруга өндәү мәгънәсен белдерә һәм аның функциясе шактый киң [Колесникова, б. 52].

Татар сөйләм телендә әлеге сүз саубуллашу формуласында да кулланыла, мәсәлән: *– Бәлки берәр чарасы табылыр. – Ооо, әйбәт булырие, давай***,** *иртәгәгә кадәр* (19, 20 яшьлек хатын-кыз респондентлар сөйләменнән). *– Ладно тогда, давай, киттем мин. – Ладно, алайса, давай* (32

һәм 50 яшьлек хатын-кыз респондентлар сөйләменнән). – *Ярый, давай, пока. – Ярый, рәхмәт* (23, 25 яшьлек хатын-кыз һәм ир-ат респондентлар сөйләменнән). Сөйләм телендә түбәндәге конструкцияләрнең киң таралышы күзгә ташлана: *давай, пока!; давай, иртәгәгә кадәр*; *давай, кергәләп тор; давай, күрешкәнче!; давай, сау бул; давайте, сау булыгыз* һ. б.

Татар сөйләм теленең диалогик формасында *давай* сүзенең өндәү, көчәйтү мәгънәсендә таралыш тапканлыгын да билгеләргә кирәк: – *Давай, иртәгә кинога барабыз; – Ярар, алайса, киттем мин. – Давай; – Хоккейга бару – минем бер хыял ул, дустым. Минем әле бер тапкыр да барган юк. Алла боерса, барырга кирәк. – Давай-давай, яңа сезон башлангач, Алла боерса, барырбыз; – Мин сиңа юл уңаеннан кереп чыгармын әле. – Әйбәт булырие <булыр иде>, давай* һ. б.

Матур әдәбият әсәрләрендә персонаж сөйләмендә әлеге берәмлек шактый киң функциядә кулланыла. Мисал өчен, әдәби әсәрләрне, фәнни хезмәтләрне, периодик басмаларны һ.б. язма чыганакларны үз эченә алган «Татар теленең язма корпусы»нда *давай* сүзе 572 тапкыр очрый: *Давай сөйлә, дим* (Р. Гаязетдин); *Давай, кунак булсаң, тыйнак бул* (Аманулла); *Сүзен әйтеп бетерергә ирек бирмәдем: «Син, давай, безгә сыпырт, барыбыз да монда», – дидем* («Татарстан яшьләре» газетасы); *Син, давай, икенче болай кеше көлдермә инде яме* («Безнең гәҗит» газетасы).

«Татар матур әдәбияты корпусы»нда әлеге сүз 283 тапкыр теркәлгән: *Давай, туп-туры икенче катка гына меник әле, ә? – дип, эскалатор ягына ымлады* (А. Әхмәтгалиева); *«Даваегыз, давай, күбрәк төягез!» – дип, бу эшкә Хафиз карт үзе җитәкчелек итеп торды* (В. Нуруллин); *Давай, шаяруларны куеп торыйк та конкрет эшкә килик: мин хәзер машина җибәрәм* (В. Имамов); *Давай, мастер, рычагларга баса-баса, Бөтен дөнья шаккатырлык рекорд яса!* (Г. Афзал); *Давай, агай-эне, бармакларың кыймылдаганда, ичмасам, бер әйттереп кал әле!* (Г. Бәширов) һ. б.

Хәзерге татар сөйләмендә *вот* (фонетик варианты – *вәт;* татар телендәге эквиваленты – *менә*) сүзе киң таралыш тапкан. Рус сөйләм телендә әлеге кисәкчә акцентлаштыру, килешү, көчәйтү, бәяләү, ироник мөнәсәбәт кебек мәгънәләргә ия [Колесникова, б. 55]. Татар сөйләмендә төрле ситуацияләрдә бу мәгънәләрнең зур күпчелеге чагылыш тапса да, инде калыплашкан, сөйләм телендә урнашкан мәгънәләрдән килешү, көчәйтү, раслау, акцентлаштыруны билгеләр идек: – *Вот хоккейга барып кара син, вот анда уйныйлааар... – Вот анда шуның хәтле эмоцияләр, беләсеңме?; Вот шул кыз булышты да инде; Вәт, шуның белән шул; Вәт малай, тәки үзенекен эшләде бит, ә! Вәт син миңа әйт әле, бу яңгыр туктыймы, юкмы?* һ. б.

Әйтергә кирәк, әлеге лексик берәмлек, сөйләм теле кысасында гына калмыйча, матур әдәбият әсәрләрендә дә персонажларның сөйләм үзенчәлекләрен күрсәтү максатыннан шактый иркен кулланыла. Мисал өчен, «Татар матур әдәбияты корпусы»нда *вәт* фонетик варианты 241 тапкыр, ә *вот* варианты исә 150 тапкыр кабатлана, мәсәлән, *Вәт әкәмәт, вәт әкәмәт, – дип сөйләнә-сөйләнә, Хөршидәттәй тәрәзә төбеннән күзлеген алып киде.* (А. Тимергалин); *Вәт сипкелле шайтан, никләр генә бәхәсләштем шуның белән!* (А. Гыймадиев); *Вәт баш бу Гөлүсәдә!* (А. Әхмәтгалиева); *Менә, вәт, күрдеңме инде!* (В. Нуруллин); *Якыннан алтынны, вот честно говорю, күргәнем юк.* (А. Гадел)*; Вот хәзер күрсәтә сезгә абзагыз үзенең нindирәк ковбой икәнен!* (В. Имамов); *Аларга хуҗа бар, бай инвесторга тәгаенләдем мин җирләрне, вот!* (Н. Гыйматдинова). Югарыда аталган кисәкчәнең һәр ике варианты кулланылышы хәзерге татар әдәбияты үрнәкләренә хас күренеш икәнен искәртү зарур.

«Татар теленең язма корпусы»нда мондый төр кабатланулар тагын да күләмлерәк: *вәт* фонетик варианты биредә 698, *вот* исә 449 контекстта очрый. Бу, үз чиратында, әлеге кисәкчәнең көндәлек аралашу телендә генә түгел, телнең башка катламнарына да үтеп, эмоциональ-экспрессив фон тудыру максатыннан кулланылуын күрсәтә.

Татар телендә *ну* сүзе шактый озак вакытлар кулланыла, һәм, алда каралган лексик берәмлекләрдән аермалы буларак, ул сүзлекләрдә урын алган. «Татар теленең аңлатмалы сүзлеге»ндә аның ымлык булуы һәм сөйләм теленә хас берәмлек икәнлеге, нәрсәне дә булса эшли башларга өндәүне; шаккату, гаҗәпләнү яки ризасызлык, канәгатьсезлек, ирония хисе; сорау җөмләнең башында килеп, берәр эшхәлдән соң нинди эш башкару турында сорауны; сөйли башлауны яки йомгаклауны белдерүе күрсәтелә [Татар теленең аңлатмалы сүзлеге, б. 388]. «Татар теленең этимологик сүзлеге»ндә рус теленнән кергәнлеге билгеләнгән һәм ике мәгънәсе теркәлгән: «ну I

– но (союз) < рус; ну II – ну < рус» [Әхмәтьянов, б. 70]. Бу берәмлек татар телендә инде урнашкан, телнең төрле катламнарында һәм стильләрендә кулланыла дияргә кирәк. Тел корпусларындагы материаллардан күренгәнчә, *ну*, нигездә, ымлык буларак, «Татар матур әдәбияты корпусы»нда – 1220, «Татар теленең язма корпусы»нда 2741 очракта теркәлгән.

Ну сүзенең рус телендәге теркәгеч вазифасында кулланылышы очрамый диярлек, әмма «Татар матур әдәбияты корпусы»нда 81 мисалда әлеге мәгънәдә теркәлгән. Аларның күбесе матур әдәбият текстында бирелгән рус җөмләләре, репликалары составында килә, мәсәлән, *Но, но, а ну вас.* (Г. Каюмов); *«Странно, но мило!» – дип уйлап куйды ул эченнән генә һәм шуларның барысына да сокланып, йомшак урыныннан кузгалырга иренеп, озак кына карап ятты* (Ә. Еники) һ. б.

Болардан тыш, каршы куючы теркәгеч мәгънәсендә берничә мисал урын алган: *Ыслушай, Гомәр дус, дип сүз башлады Марат, теләсәң әләклә, теләмәсәң – юк, но без кәрт сугарга киттек!* (А. Гыймадиев); *Но чигенә белергә кирәк* (М. Мәһдиев); *Тануын танымйм, но җибәрә алмыйм* (М. Мәһдиев); *Минем сиңа шактый бирәчәгем бар шикелле, но анысын акрынлап түләрмен* (Ә. Еники); *Кадерле әти һәм әни, сеңлем Зөлхәбирә, сезгә ерак җирләрдә нахак бәла аркасында ятучы, но да ләкин, бер дә газап күрмичә, прораб булып акча эшләп ятучы улыгыз Зәкәрҗан күп сәлам җибәрә* (М. Мәһдиев) һ. б. Соңгы мисалга игътибар итсәк, татар сөйләм теле үрнәкләрен сәнгати югарылыкка күтәреп, әдәби әсәр тукымасының алыштыргысыз җәүһәрләре сыйфатында сурәтли белгән күренекле язучы М. Мәһдиев рус һәм татар телендәге каршы куючы теркәгечләрне янәшә куллана, шул рәвешле әсәрнең поэтикасын, тәэсир көчен тагын да арттыра.

Хәзерге сөйләм телендә әлеге сүзнең ике мәгънәсе дә актив, шулай ук урта буын вәкилләре сөйләмендә *ну* вариантында каршы куючы теркәгеч буларак та кулланылышы күзгә ташлана. Мисал өчен, түбәндәге диалоглардан өзекләргә тукталыйк: *Ну как, тегесен нишләттеләр? Ничә айга алып киттеләр?* (31 һәм 40 яшьлек ир-ат респондентлар сөйләменнән); *– Әйдә бүген, кич белән, баскетбол уйнарга чыгабыз! – Анда салкынмы соң? – Ну, яңгыр яуган* (20 яшьлек студент кызлар сөйләменнән); *Ну как, информатикаңны эшләдеңме, Айнур?; Безгә сугыш ветераннары турында мәгълүмат әзерлисе иде, но мин башканы сайладым* (20 яшьлек студент кызлар сөйләменнән); *– Ну, әгәр беркем дә булмаса инде, бәлки дәрестән бераз иртәрәк сорап китәрбез. – Но сорасак була инде, бер ун минутка сорасак, без поездга өлгерергә тиеш* (19–22 яшьлек студент кызлар сөйләменнән); *Без клубка бик чыкмыйдырыйык, ну, Мишә буена төшә торганыйык* (52 яшьлек хатын-кыз респондент сөйләменнән) һ. б.

Мондый төр лексик берәмлекләргә мисалларны күпләп китерергә була. Югарыда каралган сүзләрнең татар телендә эквивалентлары булуга карамастан, сөйләмдә рус вариантлары еш кулланыла. Аларның функциональ яктан активлыгын туган телне начар белү яки татар телендә аларны алыштырырлык кыска, семантик яктан тулысынча тәңгәл килә торган сүз булмауга яки ситуатив кулланылышка кайтарып калдырып булмый. Безнең анализда каралган очраклар бу шартларга туры килми, киресенчә, лексик интерференциянең системалы, татар телендә сөйләшүчеләр өчен гадәти күренеш икәнен, билингваль шартларда ике тел лексикасын янәшә куллануда чикләр җуела баруын дәлилли. Безнең фикеребезчә, татар-рус икетеллелеге даирәсендә лексик интерференция бер үк вакытта телләрнең үзара керешүенең, әдәби тел нормаларының үзгәрүенең һәм сөйләмгә хас хаталарның күрсәткече булып тора.

Нәтиҗә ясап әйткәндә, югарыда каралган кире лексик интерференция күренеше татар телендә яшәп килгән эквивалентларның пассивлашып, алга таба сүзлек составыннан югалуына китерергә мөмкин. Сөйләм телендә барлыкка килгән мондый күренешләр соңрак әдәби телгә үтеп кереп, аның эчке төзелешенә тәэсир итәчәк.

Әдәбият

Әхмәтьянов Р. Г. Татар теленең этимологик сүзлеге. Казан: Мәгариф-Вакыт, 2015. I том: А–Л. 543 б. Т. 2: М–Я. 567 б.

Зәкиев М. З. Төрки-татар этногенезы. М.: ИНСАН, РФК, 1998. 624 б.

Низамов И. М. Татар социолингвистикасы. Казан: Казан дәүләт ун-ты, 2006. 150 б.

Татар лексикологиясе: өч томда / проект җит. М. З. Зәкиев; ред. Г. Р. Галиуллина. Казан: ТӘҺСИ, 2016. Т. II. 392 б.

Татар матур әдәбияты корпусы. URL: http://litcorpus.antat.ru/index_tt.htm (мөрәҗәгать итү көне: 17.03.2018).

Татар теленең аңлатмалы сүзлеге / Баш ред. проф. Ф. Ә. Ганиев. Казан: Матбугат йорты, 2005. 848 б.

Татар теленең язма корпусы. URL: http://www.corpus.tatar/tt (мөрәҗәгать итү көне: 17.03.2018).

Хаков В. Х. Татар әдәби теле: стилистика. Казан: Татар. кит. нәшр., 1999. 302 б.

Юсупов Р. А. Тәрҗемә һәм дөрес сөйләм мәсьәләләре. Казан: Татар. кит. нәшр., 2014. 287 б.

Байрамова Л. К. Татарстан: языковая симметрия и асимметрия. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2001. 267 с.

Богородицкий В. А. Этюды по татарскому и тюркскому языкознанию. Казань: Татгосиздат, 1933. 156 с.

Васильева С. Г. Разноязычие (смешанная речь) и типология билингвизма личности: дис. ... докт. филол. наук.: М., 2000. 351 с.

Вахитова Д. К. Инвективная лексика татарского языка: функциональный и этноментальный аспекты: дис. … канд. филол. наук. Казань, 2013. 239 с.

Галиева Н. Ф. Языковые способы выражения эмоциональности в современной татарской прозе: дис. … канд. филол. наук. Казань, 2016. 285 с.

Галиуллина Г. Р. О некоторых лексических особенностях татарской разговорной речи // И. А. Бодуэн де Куртенэ и мировая лингвистика: междунар. конф.: VI Бодуэновские чтения (Казан. федер. ун-т, 18–21 окт. 2017 г.): тр. и матер.: в 2 т. / под общ. ред. К. Р. Галиуллина, Е. А. Горобец, Д. А. Мартьянова, Г. А. Николаева. Казань: изд-во Казан. ун-та, 2017. Т. 1. С. 50–52.

Галиуллина Г. Р., Мубаракзянова Д. Р. Интерференция как один из факторов развития вариативности звуковой системы татарского языка // Филология и культура. Phililogy and Culture. № 3 (33). Казань, 2013. С. 59–61.

Галиуллина Г. Р., Мубаракзянова Д. Р. К вопросу разграничения терминов «разговорная речь» и «литературный язык» в современном татарском языкознании // Филология и культура. Phililogy and Culture. № 4 (38). 2014. С. 57-61.

Исхакова З.А. Двуязычие в городах Татарстана (1980–90-е годы). Казань: Фикер, 2001. 191 с.

Колесникова С. М. Русские частицы: семантика, грамматика, функции: монография. 3-е изд., стер. М.: Флинта, 2015. 112 с.

Низамов И. М. Татарская речь. Функционирование и развитие речевой системы в массовой коммуникации. Казань: Матбугат йорты, 2002. 271 с.

Овчинникова И. Г., Павлова А. В. Переводческий билингвизм: очерки по материалам ошибок письменного перевода. М.: ФЛИНТА, 2016. 304 с.

Сагдеева Ф. К. Проблемы культуры татарской речи в условиях активного двуязычия. Казань: Фикер, 2002. 128 с.

Сафиуллина Ф. С. Синтаксис татарской разговорной речи. Казань: изд-во Казан. ун-та, 1978. 253 с.

Словарь социолингвистических терминов / Под ред. В. Ю. Михальченко. М.: Институт языкознания РАН, Институт иностранных языков, 2006. 312 с.

Тюркские языки в условиях глобализации: (этносоциологический анализ татарского языка) / сост. Г. Ф. Габдрахманова, З. А. Исхакова, Р. Н. Мусина. Астана: Кантана-пресс, 2011. 394 с.

Galieva N. F., Galiullina G. R. Emotive idioms Tatar language as national mentality reflection // Journal of Language and Literature. Volume 6, Issue 1, 1 February 2015, Pages 273–276.

Weinreich Uriel. Languages in contact: findings and problems. New York: Linguistic Circle, 1953. 148 p.

ЛЕКСИЧЕСКАЯ ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ В СОВРЕМЕННОЙ ТАТАРСКОЙ РАЗГОВОРНОЙ РЕЧИ

Гульшат Раисовна Галиуллина,
Казанский федеральный университет,
Россия, 420008, г. Казань, ул. Кремлевская, д. 18,
Gulshat.Galiullina@ksu.ru.

Статья посвящена изучению лексической интерференции в современной татарской разговорной речи. Основное внимание уделяется функциональным особенностям интерферентных явлений и степени их распространения в разговорной речи. Фактическим материалом исследования послужили 120 аудиозаписей неподготовленной, спонтанной речи татар разной возрастной группы и социального статуса. Также для подтверждения отдельных выводов привлечены материалы «Письменного корпуса татарского языка» и «Корпуса татарской художественной литературы».

В результате анализа выявлено, что лексическая интерференция, наблюдаемая в современной татарской разговорной речи, зависит не только от лингвистических факторов. Она напрямую связана с психологическими и социокультурнымы факторами. Несмотря на то, что в татарском языке существуют эквиваленты, употребление слов чужого языка носит системный характер, для носителей татарского языка включение этих слов в речь является привычным яв-

лением. Это, в свою очередь, является показателем размытости границ между двуми языками в активной билингвальной среде.

Ключевые слова: татарский язык, разговорная речь, билингвизм, интерференция, лексика, лексическая интерференция.

Исследование выполнено при финансовой поддержке РФФИ и Правительства Республики Татарстан в рамках научного проекта № 17-14-16012.